

UVOD

Prikazivanje Kristova raspeća u kršćanskoj umjetnosti vrelo je promišljanja otajstva skrivenog u središtu drva križa: „Božje i snage i Božje mudrosti“, kako veli sv. Pavao (usp. 1 Kor 1, 23). Križ je temelj razumijevanja cjelokupnog Otajstva kršćanske vjere, ali i kršćanina rođenog u sakramentu krsta. Križ je stožer i zajednice sestara klarisa koje u splitskom samostanu od 1311. godine, kad ga je osnovao pobožni splitski nadbiskup Petar IX. (1279. – 1321.), na osobit način njeguju duhovnost RASPETOGA na tragu sv. Franje i sv. Klare, i u svojem kontemplativnom poslanju produbljuju otajstvo krsnog dostojanstva.

Već je crkveni otac Tertulijan (otprilike 160. – 240.) posvjedočio da je kršćanska vjera u svojoj srži *vjera križa (religio crucis)*, a kršćani „oni koji su pobožni križu“ (*crucis religiosi*). Upravo u tom smislu ide i Tertulijanovo tumačenje geste križa: „Mi, ne samo da podižemo ruke, nego ih i širimo; ugledajući se na taj lik predodnačen u mucu Gospodnjoj, u molitvi ispovijedamo vjeru u Krista.“

Dva raspela iz Samostana i crkve sv. Klare mjesto su molitvenoga podizanja ruku, gledanja u vjeri, suobličenja Kristovoj mucu i njegovoj slavi.

SVIJETLA SJETA RASPETOGA

Oslikano romaničko raspelo, vjerojatno, prethodi utemeljenju ovoga samostana. Potječe iz XIII., najkasnije početka XIV. stoljeća. Radi se o velikom i to oslikanom raspelu dimenzija 261 cm x 191 cm. Nije jasno mjesto njegova nastanka: Toscana ili čak možda Split. Podrijetlo je križa, zapravo, otajstveno: ono proizlazi iz sučeljavanja smrti i života, osude i spasa, ostavljenosti i blizine. U svakom slučaju, trpeći lik raspetog Krista bio je vidljiv sestrama koje su napustile pogled u sjaj ovoga svijeta da bi ostale zagledane u ljepotu RASPETOGA, u njegovu bol i nadu, da

* Teološka meditacija održana sestrama klarisama u Samostanu sv. Klare u Splitu 21. ožujka 2019.

bi iznova živjele u Bogu. Križ je, uistinu, mjesto gledanja u vjeri, odnosno, mjesto gdje se izlažemo događaju kojim je Bog u Kristu spasio svijet.

Izraz Raspetoga glave pognute na desno rame duboka je bol. Oči su sklopljene, a tijelo iskrivljeno. Osobito se ističu kosti i rane počev od trnove krune. Sve je uronjeno u bol, a ipak tijelo Raspetoga kao da ne poznaje težine. Na križu šireći ruke, njegovo presveto tijelo obuhvaća sav svijet. Tu je Raspeti onaj koji šireći ruke uzdiže Ocu prinosnu molitvu i u njoj pridružuje ljude svih vremena.

Pojedinosti raspela otkrivaju majstora vjernog maniri svojega vremena: on uprizoruje događaj raspeća kakva ga opisuje očevidac, apostol Ivan. Tu su majka Marija i njegov ljubljani učenik koji blagom gestom ukazuju na Raspetoga. Kristovo je tijelo otvoreno: probodeni bok iz kojeg šiklja krv i voda – znakovi krsta i euharistije po kojima će otajstvo njegova predanja trajno ostati među nama i po kojima ćemo mi prebivati u njemu. Posebnost na ovom križu i druga su dva medaljona. Onaj na vrhu prikazuje, vjerojatno, sv. Mihovila koji u ruci drži disk s prikazom Golgote. Radi se o „anđelu suda“. Ako je istina da ćemo biti suđeni po ljubavi, onda možemo jedino biti suđeni po križu na kojem se ljubav u potpunosti očitovala. Drugi je prizor u dnu oslikanog raspela sv. Franjo: onaj koji je na svome vlastitom tijelu ponio rane Kristove i u mistici križa pronašao konačno ispunjenje ideala posvemašnjeg siromaštva. Čini se da je to najstariji lik sv. Franje na našim stranama. Franjin lik, zapravo, uprizoruje trajnu utjelovljenost Kristove spasenjske muke u životu svetih.

Čitava scena zrači svjetlom sjetom, počev od sklopljenih Kristovih očiju preko kostiju i mišića, pa sve do zagasitih boja i teških pruga perizome. Ipak, Kristovo tijelo obavijeno je neobičnim svjetlom, svjetlom koje proizlazi iznutra i širi se u prinosnu, molitvenu gestu kojim je on samoga sebe prinio za spasenje svijeta.

Smrt i život, svjetlo i tama, bol i nada izmjenjuju se u višnjoj ljepoti ovoga oslikanog raspela.

LJEPOTA KRIŽA

Kad govorimo o *ljepoti križa*, zapravo, govorimo o *proturječnoj ljepoti*, o ljepoti koja se očitovala u nečuvanoj boli i smrti. Ali, može li ljepota biti uopće povezana s trpljenjem i smrću? Nisu li ljepota i umiranje u potpunoj opoziciji?

Motreći drugo raspelo iz XV. stoljeća, ono koje se nalazi na oltaru u crkvi sestara klarisa i za koje se smatra da je čudo-

tvorno, motreći to snažno probodeno tijelo, njegove rane i njegov bolni izraz lica na um nam odmah dolazi Izajino proroštvo u Četvrtoj pjesmi o Sluzi Jahvinu:

„Ne bijaše na njem ljepote ni sjaja
da bismo se u nj zagledali,
ni ljupkosti da bi nam se svidio.
Prezren bješe, odbačen od ljudi,
čovjek boli, vičan patnjama,
od kog svatko lice otklanja,
prezren bješe, odvrnut.“

A on je naše bolesti poni,
naše je boli na se uzeo,
dok smo mi držali
da ga Bog bije i ponižava.
Za naše grijehе probodoše njega,
za opačine naše njega satriješe.
Na njega pade kazna – radi našeg mira,
njegova nas iscijeliše.“ (Iz 53, 2–5)

Čovjek boli koji ponad svoga oltara ponovno prinosi samoga sebe izgleda kao da otvorenih usta zaziva: *Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?* Kristovo poniženje posve je zakrilo „slavu“ i „ljepotu“ onoga koji je „najljepši među sinovima ljudskim“ (Ps 45, 2).

O ljepoti i poniženju sveta će Klara Agnezi Praškoj poručiti:

„Gledaj onoga koji je za te postao prezren i slijedi ga postavši radi njega prezrena na ovom svijetu. O, najplemenitija kraljice, pogledaj, razmisli, razmatraj svoga Zaručnika, najljepšeg među sinovima ljudskim, kako je radi tvoga spasenja postao najružniji od ljudi, prezren, udaren i po cijelom tijelu mnogostruko bičevan, umirući u samim tjeskobama križa, i poželi da ga nasljeđuješ.“

Ako budeš s njime trpjela, s njime ćeš kraljevati, ako s njime podnosiš boli, s njime ćeš se i radovati, ako umireš na križu patnja, s njime ćeš imati višnje stanove u sjaju svetaca, i ime će tvoje, zapisano u knjizi života, biti slavno među ljudima.“

Ljepota i poniženje, trpljenje i radost, smrt i život izmjenjuju se u višnjoj ljepoti čudotvornoga raspela na glavnom oltaru u crkvi sv. Klare.

Sv. Augustin će reći: „za nas koji proničemo on je posvuda lijep: lijep u rukama svojih roditelja, lijep u svojim čudima, lijep u bičevanju, lijep u trenutku kad preda duh, lijep u nošenju križa (*pulcher in patibulo*), lijep na križu (*pulcher in ligno*), lijep u nebe-

sima. “ Ključno je ono „za nas koji pronicemo“, tj. za nas koji umijemo doprijeti do *ljepote križa*. Jer križ nije lijep po činjenici smrti, već je njegova ljepota u istini posvemašnjeg predanja. Sv. Jeronim veli: „Može li što biti ljepše od toga da Bog postane sluga?“ Križ je posljednji izraz te ljubavi koja se daje do kraja. Tako ljepota križa nije u negiranju života već u njegovu predanju, ne u njegovoj strahotnoj naravi muke i agonije nego u ljubavi koja je doprla sve do najdublje točke čovjekova postojanja – do smrti. Ljepota križa paradoks je u kojem se očituje „Božja mudrost i Božja snaga“.

DRVO ŽIVOTA

Crkva sv. Klare otvorena je svima. Mnogi koji iz gradske vreve uđu u ovu tihu crkvu okupanu molitvama i uronjenu u veliku tišinu, nađu se duboko dirnuti pred ovim Raspelom u obliku *drveta života* (*arbor vitae*): postaju zahvaćeni dramatičnom gestom Krista raspetoga, koji u smrtnom grču izgovara svoju zadnju molitvu za Božjom blizinom. Križ govori, a ipak, kao i sav ovaj samostan, uronjen je u veliku tišinu. Svjedoči o patnji izrasloj iz posvemašnje ljubavi.

I kod ovog raspela nije poznat autor. No poznato je njegovo čudotvorno djelovanje. U predaji je upamćen kao čudesan. Promatrajući pozornom njegov oblik, vidjet ćemo da to nije samo križ. To je *drvo života* čiji je plod raspeti Krist. Nošeni riječima Venancija Fortunata veličamo drvo križa po kojemu dolazi spasenje čovjeku:

„Križu sveti, stablo svako zavidi ti čarni sjaj;
s takvim lišćem, cvijetom plodom nikoji ga nema gaj.“

Crkva je sačuvala riječi jednog himna iz VI. stoljeća koji se veže uz pripjev:

„Savij grane, stablo silno, mekšaj jezgru drvu tom. Neka mine sva tvrdoća, prirodna biću tvom. Tijelu Kralja svevišnjega, budi mekšom posteljom.“

Svojom molitvenom i osjećajnom atmosferom, raspelo u crkvi kao da nas želi zaustaviti u događaju motrenja spasonosne muke; kao da i mi sami postajemo očevidci događaja; kao da se na nama ispunjava riječ: „i gledat će onoga koga su proboli.“ Ipak, to nije tek prizor Kristova umiranja. Očima vjere dostupno je da se radi o „trenutku slave“ o kojoj govori Ivan. Muka je Kristova proslava. „I kad dođe čas da ga ti, Oče sveti, proslaviš – čitamo u Četvrtoj euharistijskoj molitvi – jer je ljubio svoje koji bijahu na svijetu, ljubio ih je do kraja (...).“ Tako raspelo u crkvi

na glavnom oltaru čini jedno s onim što se ispod njega događa – s euharistijskom gestom, spomen-činom njegove spasonosne muke i uskrsnuća.

Mistika križa, vlastita franjevačkim svecima i teolozima, pomiruje golgotsku dramu i pogled u drvo križa kao razgranato stablo koje donosi milosne plodove. Osobito je djelo sv. Bonaventure *Lignum vitae* utjecalo na tumačenje križa kao spasonosnoga stabla. Bonaventura prepoznaje samoga Krista kao *plod drveta*, ali i govori o „dvanaest plodova“ – otajstava. Duhovnost i pobožnost kasnog srednjeg vijeka sve se snažnije usmjerava na zemaljskog Krista, na njegov život u tijelu kao i na njegovo umiranje. Nasljedovanje Isusa postaje glavnom idejom vodiljom kršćanske duhovnosti i pobožnosti. Stoga se i vjernički osjećaj sve više zanima za Krista čovjeka boli. Oplakivanje Kristova trpljenja i njegovih rana bilo je duboko urezano u duhovnost križa.

Vratimo li se na motrenje čovjeka boli, uočiti ćemo kao da Raspeti iskoračuje iz drveta križa. Čovjek boli sam je križ i sam plod novoga drveta života. Na tragu ikoničnosti Raspeća, ovo nas djelo umjetnosti i duhovnosti pozivlje ne samo da se združimo s Kristovim mukama, nego i s njegovim pogledom s križa. Pred križem, prepoznatim kao *stablo života*, od molitelja se očekuje da *vidi*, svjedoči, da stupi u živ odnos s Raspetim. Nije riječ o površnoj patetici. Suosjećanje se tu preobraća u motrenja. Samo obraćeni pogled, kakav je imao sv. Franjo i sv. Klara, može prozreti ljepotu križa i odgovoriti na *ljubav koja nije ljubljena*.

ZAKLJUČAK

U liturgijskom slavlju Crkve, otajstvo križa očitovano je: *otajstvo križa sjaji se*. Križ u kršćanskoj umjetnosti mistično je prosijavanje Svetoga, poetika ljubavi koja se daruje „do kraja“ (usp. Iv 13, 1). Križ objedinjuje poniženje i slavu, vanjski sjaj i nutarnju istinu uvodeći čovjeka na odgovor u vjeri. Estetika križa nije vezana uz zahtjev da izvanjskom ljepotom zaodjene svoje značenje. Ona se razvija iz nutrine, iz istine vjere i događaja Isusa Krista. Zato se kršćanska umjetnost i nije uvijek skrbila o formalnom skladu, koliko o ljepoti evanđeoske istine koja se oslobađa kroz prizore, slike i likove. Pitanje o lijepome u kršćanstvu, a tako i o ljepoti križa uvijek iznova dovodi do događaja objave. „Što je lijepo“ preobraća se u još dublje pitanje „tko je ljepota“. Time se istina ljepote križa udaljava od svjetovnog poimanja lijepoga kao nečega što je naizvan privlačno. Kršćanske slike i simboli nisu tek izvanj-

ske ilustracije i uresi, već geste vjere, prostori susreta s Otajstvom, mjesta na kojima se vrijeme otvara prema vječnosti.

Dva raspela u Samostanu sv. Klare imaju naglašenu mistagošku vrijednost – oni uvode u najdublju istinu da *ljubav ne može umrijeti*. Ta je istina osobite ljepote koja se očituje i u sućuti i u slavi Raspetoga. Sestre su u znaku križa same sebe prepoznale kao dionicama onih istih događaja kojima je Bog u Kristu spasio svijet. Križ govori i o njima, jer su i one obuhvaćene njegovom snagom i njegovom slavom. Na primjerima raspela iz ovog samostana razvidno je da vjera, rođena u susretu s evanđeoskom istinom, poprimila lik mističnog motrenja Riječi „koja je Tijelom postala“. Križ, u tom smislu, preobraća se u pogled u Otajstvo. On je otvoreni pogled u Kristovo poniženje i u njegovu slavu. Ljepota križa tako je intimno povezana s istinom križa. Ljepota križa tu istinu dovodi do njezine vidljivosti, do njezina slavlja koje je liturgija Crkve gdje se križ predaje živom pogledu vjere i u njemu otkriva u čitavoj svojoj otajstvenoj veličini.

Pradavna izreka veli: Čvrsto stoji križ dok se svijet okreće (*Stat crux dum volvitur orbis*). Tako i Samostan sv. Klare čvrsto stoji dokle god su oči sestara uprte u bol i ljepotu raspete ljubavi.

Korištena literatura

R. M. Jensen, *The Cross. History, Art, and Controversy*, Harvard University Press, Cambridge, 2017.

M. Loconsole, *Il segno della croce. Storia e liturgia*, Progreedit, Bari, 2009.

K. Prijatelj, „Toskansko romaničko raspelo“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LII, Split, 1950., str. 97–107.

K. Prijatelj, „Slikano raspelo iz samostana Sv. Klare u Splitu“, *Studije o umjetnici u Dalmaciji*, I., Zagreb, 1963., 6–12.

Spisi sv. Franje i sv. Klare, Asižana, (prev. D. Damjanović i A. Bonifačić), Symposium, Split, 1991.

Sveti Bonaventura, crkveni naučitelj, *Stablo života*, (prev. J. Marendić), Symposium, Split, 1994.

Tertulijan, *De Oratione*, 39, *PL* i, 1145–1196.

R. Viladesau, *The Beauty of the Cross. The Passion of Christ in Theology and the Arts, from the Catacombs to the Eve of the Renaissance*, Oxford University Press, Oxford – New York, 2006.

G. Zanchi, *Il destino della bellezza. Ambizioni dell'arte, aspirazioni della fede*, Ancora, Milano, 2008.

I. Žižić, *Slava križa. Simboli i slike vjere u ranokršćanskoj umjetnosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2017.